

Ensimmäinen suuri suomalainen matemaatikko kirjeittensä valossa

Johan C.-E. Stén (toim.): *Anders Johan Lexell. Brevväxling – Commerce épistolaire*. Finska Vetenskaps-Societeten 2019.

Turkulainen matemaatikko ja astronomi Anders Johan Lexell (1740–84) oli ensimmäinen kansainväliseen maineeseen kohonnut suomalainen luonnontieteilijä. Hän teki tärkeimmän elämäntyönsä Pietarin tiedeakatemiassa Leonhard Eulerin (1707–83) assistenttina ja myös lyhytaikaisena seuraajana, minkä lisäksi hänellä oli jäsenyys Edinburghin, Pariisin, Torinon ja Tukholman tiedeakatemoissa. Lexellin kuuluisin saavutus on hänen osuutensa Uranusplaneetan löytämisessä. Johan Carl Erik Stén kirjoitti hänestä monografian *A Comet of the Enlightenment. Anders Johan Lexell's Life and Discoveries* (Birkhäuser 2014), joka tarkastettiin myös Sténin toisena väitöskirjana Helsingin yliopistossa. Teos on arvioitu *Tieteessä tapahtuu* -lehden numerossa 1/2015.

Nyt on ilmestynyt Sténin toimitama 722-sivuinen lähdejulkaisu, joka sisältää Lexellin Euroopanlaajuisen kirjeenvaihdon kollegojensa kanssa. Stén on käyttänyt 12 vuotta jäljittääkseen Lexellin kaikki säilyneet kirjeet lähinnä Baselin, Helsingin, Lontoon, Pietarin ja Tukholman arkistoista ja kommentoidakseen ne perusteellisesti. Valitettavasti kirjeenvaihto tunnetaan

enimmäkseen vain yksisuuntaisena, koska Lexellin saamia kirjeitä on säilynyt vain muutama.

Tähtitieteen alalla Lexell näyttää kirjoittaneen ahkerimmin Ruotsin kuninkaallisen tiedeakatemian sihteerille Pehr Wilhelm Wargentinille (111 säilynyttä kirjettä), Johann III Bernoullille Berliiniin (16 kirjettä) ja Anders Planmanille Turkuun (11 kirjettä). Euroopan tieteellisiin keskuksiin tekemältään *grand tourilta* hän raportoi eritoten Leonhard Eulerin vanhimmalle pojalle Johann Albrecht Eulerille (27 kirjettä). Carl von Linnén kanssa käyty kirjeenvaihto (Lexellin kirjeitä 7 kpl, Linnén kirjeitä 1 kpl) koski Venäjän luonnontieteen tutkimusta. Lukuisten maanmiesten lisäksi kirjeenvaihtovereita ovat olleet myös muun muassa Marcuis de Condorcet, Nevil Maskelyne ja Charles Messier. Kirjeet vievät lukijan keskelle 1700-luvun tieteellistä prosessia. Ne sisältävät suuret määrät numeerista dataa, jonka editoiminen himmenneistä ranskan-, ruotsin-, venäjän- tai latinankielisistä käsikirjoituksista on kysynyt kärsivällisyyttä.

Humanistista mielenkiintoa on Lexellin matkakuvauksilla Berliinistä, Potsdamista, Göttingenistä, Mannheimista, Strasbourgista, Pariisista, Lontoosta, Brysselistä, La Hayesta ja Hampurista. Lexell kuvaa yleisiä olosuhteita, näkemiään taideteoksia, speaktaakkeleita ja tieteellisiä laitoksia sekä tapaamaan henkilöitä, joiden galleria on valtava. Arvioidessaan tuttavuuksiaan Lexell sovelsi sveitsiläisen papin Johann Kaspar Lavaterin muodikasta fysiognomista teoriaa, jonka mukaan ihmisen ulkonäöstä on pääteltävissä hänen luonteensa. Teoria ei kuitenkaan osoittautunut kovin vakuuttavaksi, esimerkiksi Jean le Rond d'Alembert ei ollenkaan näyttänyt sellaiselta nerolta, joka hän oli! Rohkenipa Lexell arvioida Ranskan kuninkaallistenkin ulkomuotoa. Ulkomaalaisen ennakkoluulottomin silmin kirjoittama matkakuvauksensa Pariisista, eritoten sen tiedeakatemian, on osoittautunut mer-

kittäväksi lähteeksi ranskalaisillekin tutkijoille. Lähestyvää Ranskan vallankumousta Lexell ei osannut ennakoida. Tosin hän huomauttaa, että Marie-Antoinetten ”tulisi hillitä taipumustaan uhkapeleihin”.

Sténin pitkän uurastuksen tulos on ainutlaatuinen lähde, jolla on paikkansa monien muidenkin maiden kuin Lexellin synnyinmaan oppihistoriallisessa kirjallisuudessa. Jonkin pienen virheenkin voi löytää: sivulla 694 sanotaan, ettei Suomessa syntynyttä, runoilijainakin tunnettua kreivi Gustav Philip Creutzia (1731–85) olisi valittu Turun Akatemian kansleriksi. Itse asiassa kyllä hänet valittiin, mutta Creutz ei ottanut tehtävää vastaan. Vähän myöhemmin hänestä tuli Upsalan yliopiston kansleri.

OSMO PEKONEN

Kirjoittaja on Oulun yliopiston tieteenhistorian dosentti.